

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/111-115>

A vallomásos költészet termékeny fogalomzavara

Gerevich József (szerk.): *A letépett maszk mögött: Közelkép a vallomásos költészetről.*

Budapest: Kalligram, 2025.

A magyar tudományos könyvpiacon egyedülálló vállalkozás eredménye jelent meg Gerevich József szerkesztésében: az első olyan magyarul publikált interdiszciplináris tanulmánykötet, amely a vallomásos költészet pszichológiai vetületeinek feltárására vállalkozik. A könyv négy konferencia eredményeit szintetizálja, elsősorban az utolsó kettőét, amely Anne Sexton, John Berryman, Allen Ginsberg és a beatköltők, valamint az indiai Kamala Das költészetét vette górcső alá. A *Közelkép* közvetlen előzménye a 2019-ben publikált *A képzelet kockázata – Sylvia Plath élete, életműve és betegsége* című,

szintén Gerevich József által szerkesztett mű, amely izgalmas elemzéseket kínál a költőnő életútjáról és mentális egészségéről. Gerevich pszichiáter, neurológus, addiktológus, pszichoterapeuta és egyetemi tanár, akinek a művek és alkotók közötti kapcsolat pszichopatológiai tanulmányozása az interdiszciplináris kutatási területe. A jelen tanulmánykötetben pszichológusokkal, pszichiáterekkel, irodalomtörténészekkel és írókkal közösen világítja meg a vallomásos költészet és ezen belül az életművek, életutak és mentális betegség legfontosabb összefüggéseit.

A kötet egyik központi kérdése a vallomásos költészet terminológiai megragadása. Fogalmi bizonytalanság jellemzi: egyszerre jelenti az 50-es, 60-as évek amerikai költészetének meghatározó irányzatát, valamint egy olyan, kultúrákon átívelő verstípust, amelyben a versben megszólaló személy feltárja saját belső világát. D. Rácz István irodalomtörténész *A vallomásos költészet egy lehetséges verstipológia rendszerében* című tanulmányában a fogalom újragondolását szorgalmazza. Ki az, aki kitárulkozik? – teszi fel a kérdést. Ezt a személyt különféle módokon

azonosíthatja az olvasó: a két legextremébb felfogás szerint az olvasó vagy azonosítja a költőt a versbeszélővel, úgy, mintha a költő magánlevelezését olvasná, vagy a költő személyétől független nyelvi konstrukcióként értelmezi azt (62). Különböző énévers-típusok (drámai monológ, maszkliára, nyílt vallomás) összevetése által, illetve Paul de Man nyomán arra a következtetésre jut, hogy a költészet vallomásossága nem alapvető sajátosság, hanem olvasási stratégia függvénye (77-8).

De nemcsak a „vallomásos költészet” jelzős szerkezet első tagja nehezíti a megértést. Ahogy Bókay Antal irodalomtörténész *„Amit a szivedbe rejtessz, szemednek tárd ki azt”* című tanulmányában rámutat, a vallomás nem elsősorban költészeti hagyomány: nemcsak líratörténeti, hanem vallásos, bűnügyi, közösségi és pszichológiai jelenség is, illetve összefonódott az önéletrajz műfajával. Körüljárja a vallomás különböző értelmezési modelljeit: Szent Ágoston önéletírásán keresztül tárgyalja vallásfilozófiai, Jean-Jacques Rousseau vallomásai alapján erkölcsfilozófiai dimenzióját. Fontos megállapítása, hogy Sigmund Freud önkereső, pszichológiai munkája, az *Álomfejtés* is tekinthető vallomásnak, ami szoros összefüggésbe kerül a vallomás pszichológiai mechanizmusaival (90). Ugyanakkor az irodalom is a vallomásosság kitüntetett terepe, különösen a modern (19-20. századi) líra.

Azt a kérdést, hogy mozgalom-e a vallomásos költészet, kiválóan

szemlélteti, hogy Bókay a téma tárgyalásakor nem amerikai költők, hanem elsősorban József Attila verseit elemzi. Gerevich József *A vallomásos költészet spektruma irodalom és pszichiátria keresztútján* című bevezető tanulmányában egyértelműen kijelenti: nincs valóságalapja annak, hogy az elemzők mozgalomnak tekintsek a jelenséget, hiszen az érintett szerzők nem szerveződnek tudatosan egy eszme köré (26). A tanulmánykötet több szerzője is rávilágít arra, hogy a vallomásos költészet irányzatisága inkább a modernisták (T. S. Eliot, Ezra Pound) távolságtartó eszménye elleni reakcióban ragadható meg. Bókay szerint például József Attila, mint később Robert Lowell „a késő modern tárgyias költészetet hagyta el az új szubjektivitás kifejezése, kimondása érdekében” (94). Jakobovits Kitti pszichológus, irodalomterapeuta *Üvöltő vallomás: Egzisztencializmus és melankólia a beatnemzedék vallomásosságában* című írásában Jack Kerouac tárcájából kiindulva ugyanígy pozicionálja Allen Ginsberget és a beatköltészetet (253). Sőt, Szabó Blanka pszichológus *„Idegenek ajtaja előtt koldulok szeretetet úgy, mint kis aprópénzt”*: *Magány és szeretetvágy Kamala Das költészetében* című szövegében kifejti, hogy az indiai költő tematikus és hangvételi sajátosságai mellett „a hagyományos indiai költészettel való szakításával az első indiai vallomásos költőnek tekinthető” (271), amiből arra következtethetünk, hogy a vallomásos költészet tágabb értelemben is „lázadó” költészet.

Bár Gerevich „Menekülés a személyiség elől”: *John Berryman életműve, élete és betegsége – Pszichográfiai elemzés* című írásában azt állapítja meg, hogy az amerikai vallomásos költők személyisége, és így műveik tartalma is jelentősen különbözik (236), a kötet szerzői számos tematikai hasonlóságra mutatnak rá. Szabó Blanka többek között a bizonytalan női identitás és az azzal kapcsolatos szégyenérzet motívumait mint közös nevezőt azonosítja Sexton, Plath és Kamala Das műveiben (296). A szégyellt tartalom ábrázolásának központi szerepét Gerevich is hangsúlyozza Berryman-tanulmányában (237). A szexualitással kapcsolatos nyitottság szintén jellemző Berrymanre, Dasra és más vallomásos költőkre (298). Jakobovits Kitti fent említett írásában rámutat, hogy a beatköltők (Allen Ginsberg és köre) és a vallomásos költők egyaránt foglalkoznak normasértő tabutémákkal, mint a mentális egészség, a szex és a drogok, és jellemző rájuk az egzisztenciális féltelmek tematizálása is (250).

Gerevich szerint „hiába keressük” a formai hasonlóságokat Sexton, Lowell, Berryman vagy Plath költészete között (235–236). Valóban sokszínű formailag a vallomásos költészet, az egyes szerzők formaválasztásai ugyanakkor néhány közös tendenciát is mutatnak. Jakobovits a beatköltők és a vallomásos költők közös pontjaként azonosítja a spontán írástechnikát: a tudatos forma elvetése összefügg a vallomásossággal (251). Matuszka Balázs *Ébredés*

kétkben: A pszichiátriai betegség reprezentációja és szerepe Robert Lowell vallomásos költészetében című tanulmányában hasonlóképpen azt írja, hogy Lowell akkor válik vallomásossá, amikor elhagyja a kötött formákat, és a metaforák helyett személyes érzelmek kezdik dominálni költészetét (193). Marjai Kamilla „...a körivázzat, a házban rekedt lányok”: *Addiktológiai jelenségek a vallomásos költészetben* című tanulmányában különösen izgalmas módon ezt a függőség bomlasztó természetével hozza összefüggésbe, de egyúttal megjegyzi, hogy más példákban a vallomásos költők szigorúbb formaválasztása (pl. Berryman szonettjei) „kontúrvonalat ír a terjengős, összefoghatatlan szubjektum köré” (127). Lázár Júlia költő, műfordító *Aki a szavakban csal, avagy vallomásos költő-e Sylvia Plath?* című írásában többek között Plath egy villanelláját tárgyalja (142), amiből szintén világossá válik, hogy a vallomásos költészet nem feltétlenül jelenti a kötött formáktól való teljes eltávolodást.

Megfigyelhető továbbá egy sajátos viszony az egyes költők prózai és lírai munkái között, amelyről több szerző is említést tesz. Matuszka Balázs megemlíti, hogy Lowell Csehov és Flaubert hatására prózában kezdte el írni családja történetét, ez vezette el őt később *Élettanulmányok* című, paradigmaalkotó verseskötetéig (193). Gerevich *Dühorgia, vérszomj és haragszönyeg: Sylvia Plath életműve, élete és betegsége* című tanul-

mányában kifejti, hogy Plath prózaíróként is tevékenykedett, de el kellett fogadnia, hogy valódi témája a saját élete, ami a költészet felé mozdította el a karrierjét (176). Fontos azonban, hogy a vallomásos költészet mint önéletrajzi műfaj alapvetően „prózaiságot” kölcsönöz a szövegnek. Marjai Kamilla szerint a vallomásos költészet inkább stíluskategória, mint irányzat: forma és tartalom sajátos találkozása, amelyet a személyes történet „elmesélése” jellemez (108). Innen nézve az sem véletlen, hogy Jakobovits Kitti ugyanúgy ír a prózaíró Kerouac vallomásságáról, mint Ginsbergéről.

A tanulmánykötet irodalomtudományos szempontból nézve leginkább unortodoxnak mondható részét Gerevich József három tanulmánya adja, aki az életmű, életút és betegség kölcsönhatásait vizsgálja többek között Sylvia Plath és John Berryman esetében. Gerevich a vallomásos költők verseire teljes mértékben önéletrajzként tekint, amely pszichopatológiai módszerekkel elemezhető. Erre a vallomásos költészet különösen alkalmasnak látszik, hiszen a vallomásos költők munkásságában szoros összefüggések vannak élet és költészet között. Jól mutatják ezt például Plath verssé alakított naplóbejegyzései vagy Berryman búcsúlevélből alkotott verse. Gerevich megközelítése szerint a költő képzelete is önéletrajzi jellegű, mert az a költő szubjektív valóságának része, hiszen „a pszichoterápiában sem a tényeket kapjuk, hanem a tények-

nek a páciens szűrőjén átkerült lecsapódását” (178). Ezzel a koncepcióval oldja fel azt a problémát, hogy a versekben lejegyzett önéletrajzi adatok nem mindig felelnek meg a tényeknek.

Gerevich központi kérdése: vajon a mentális betegség hat az alkotómunkára vagy az alkotómunka befolyásolja a mentális betegséget? A szerző elemzéseinek fontos eredménye az *öndestruktív triász* nevű jelenség leírása: megmutatja, hogy az amerikai vallomásos költők többsége ugyanazoktól a tendenciáktól szenvedett: vonás-agresszió (önmárgára és másokra irányuló düh, pusztító gondolatok), bipoláris affektív zavar (mániás depresszió) és addikció (szerfüggőség vagy viselkedési függőség). Ezt számos, az önéletrajzokból és a versekből származó példával támasztja alá. Berryman esetében például kölcsönösen hat egymásra betegség és alkotás: az apja öngyilkossága hozzájárult az íráshoz, a halál tematizálása pedig befolyásolta a költő saját sorsát. (238-9). Ugyanakkor a tanulmánykötet több szerzője hangsúlyozza, hogy az írás hozzájárult az általuk tárgyalt költők önazonosságához, és segített inkoherens énjüket összetartani (pl. D. Rácz 66, Szabó 283). A szerzők a pszichoterápia és a vallomásos költészet számos összefüggésére tapintanak rá. Bókay fontos megállapítása, hogy a vallomásos költők a pszichoanalízis által értették meg családi dinamikáikat (85). Matuszka rámutat arra, hogy Lowell *Élettanulmányok* című kötete terápiás ülések

hatására készült, és a költő esetében a bipoláris betegség strukturálta az alkotófolyamatot: a hipomániás időszak alatt alkotott, a depressziós időszak a szerkesztés ideje volt (192). Ugyanakkor, ahogy Gerevich kifejti, önmagában a vallomásosság nem vezetett traumafeldolgozáshoz, ahogy Sylvia Plath esetében sem. A munkássága során fellépő írói blokk komoly stresszfaktor volt Plathnál, ami súlyosbította az állapotát (171). Matuszka érvelése szerint Lowell sikere nem önmagában az írásnak tudható be, hanem elsősorban a korszerű terápiás módszereknek és a támogató környezetnek, ugyanakkor a sikeres kezeléssel – sokak szerint – gyengült költészete (202).

A pszichobiográfiai megközelítés nagy előnye, hogy megvilágítja a versek pszichológiai hátterét, és olyan összefüggésekre mutat rá, amelyek tisztán irodalomtörténeti elemzésben rejtve maradnának. Gerevich legalaposabb olvasatai – elsősorban Plath és Berryman tárgyalásakor – sikeresen egyensúlyoznak az irodalmi műelemzés és a pszichológiai interpretáció között. Más esetekben, pl. Szapphó és Oscar Wilde játéka hozásakor viszont kissé felületesen kezeli mind a versszöveget, mind a szöveg kulturális kontextusát, ami kijelöli a pszichobiográfiai tekintet határait is. Ezzel együtt *A le-tépett maszk mögött* interdiszcipliná-

ris karaktere révén mind az irodalomtudománnyal, mind a pszichológiával foglalkozó szakemberek számára izgalmas olvasmány. Különösen ajánlható azok számára, akik érdeklődnek az alkotás és a mentális egészség összefüggései, a költők magánéletének kínos mozzanatai, valamint az irodalmi művek pszichológiai értelmezésének lehetőségei iránt. A kötet használhatóságát nagymértékben növeli, hogy minden tanulmány végén összefoglalás található, Túry Ferenc a kötet elején célirányosan mutatja be a tanulmányokat, Szabó T. Anna költői és személyes hangú bevezetése pedig hatékonyan ragadja meg és vezeti be az olvasót a vallomásos költészet nehezen körvonalazható témájába. Jogosan merülhet fel a kérdés: ha ennyire kétséges a kifejezés pontossága, miért használjuk továbbra is? Lázár Júlia költő, műfordító fogalmazza meg legszebben saját írása összefoglalójában: „A dobozolás talán arra jó, hogy ha ízekre szedjük vizsgálatunk tárgyát, majd a részekből újra összerakjuk, nem a dobozokra vagy a címkékre emlékszünk, hanem az egész felépítésének megértéséhez kerülünk közelebb” (145). Kétségtelenül közelebb kerülünk.

Horváth Imre Olivér
anglista, tanársegéd
Debreceni Egyetem